

**İhsan S. Vasfi, *Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri*,
Kerkük Vakfı, 20x13, 264 Sayfa, İstanbul 2001**

Kerkük Vakfı tarafından yayımlanan bu eserde, Irak Türklerinin kullandığı deyimler ve atasözleri bir araya toplanarak şimdiye kadar bu konuda yapılmış daha küçük çaplı çalışmaların geliştirilmesi sağlanmıştır. İçerik bakımından oldukça zengin olan eserin dış özellikleri de okuyucuların beğenisini kazanacak niteliktedir.

" İhsan S. Vasfi, İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı (Kerkük Vakfı) tarafından 2001 yılında yayımlanan kitabında, Irak Türkleri'nin kullandığı deyim ve atasözlerini bir araya toplamıştır. İlki 1985 yılında basılan kitap, 20x13 boyutlarındadır ve karton kapak üzerinde Kerkük kalesinin eski siyah beyaz bir fotoğrafı gölgelendirilerek kullanılmıştır.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. 1.Bölüm: Deyimler, 2.Bölüm: Atasözleri olarak düzenlenmiştir.

Giriş Bölümünde araştırmacı, atasözü ile deyimden daha önceki çalışmalarda karıştırıldığını, ancak bunların farklı şeyler olduğunu söyleyerek örnekler vermektedir. Pek az yerde deyimden atasözüne dayandığı görülmektedir. Örneğin: "*Balığı suda pazarlamak*" deyiminden kaynağı "*Balık suda pazarlanmaz*" atasözüdür. Bu gibi deyimler alındıkları atasözlerinin anlamına benzer bir anlam taşıyorlarsa da bazen değişik bir anlam da taşıyabilirler. Örneğin: "*Habbe habbe olur kubbe*" tedbirli davranmakla az para veya maldan büyük bir miktar biriktirilir anlamındadır. Aynı atasözünden gelen "*Habbeden kubbe etmek*" deyimini ise, bir sözü veya bir işi büyütüp karıştırmak ya da abartmak anlamında kullanılır.

Deyimler bütün Türk dünyasında çok az farklarla aynı biçim ve kavramda söylenirken kimi zaman da tam tersi bir anlama karşı gelebilmektedirler: "*Yağlı müşteri*" Türkiye'de çok para harcayan müşteri demek iken, Irak Türkleri'nde bunun tersi yani alaycı biçimde çok inceleyip bir şey satın almayan müşteriyi ifade eder. Irak Türkleri'nde bir yeri ziyareti azaltmak anlamında "*Ayak kesmek*" deyimini kullanılırken, Türkiye'de "*Ayağını kesmek*" veya "*Ayağım çekmek*" kullanılır. Oysa Irak Türkleri'nde "*Ayağım çekmek*" birisini aldatmaya uğraşmak anlamına gelir.

Bazen de deyimlerin ufak bir değişiklikle anlamının tamamen değiştiğine tanık oluruz: "*Cana kıymak*" deymi öldürmek anlamını taşıırken, "*Cana inala kıymak*" cömertlik göstermek anlamına gelir, "*Göz kızartmak*" öfkeyle bakmak anlamında iken, "*Göz kızdırmak*" azıcık uyumayı anlatır, "*Dili bir karış olmak*" fazla konuşmak, başkalarına sözle saldırmak anlamında iken, "*Dili bir karış çıkmak*" çok susamış olmak anlamındadır. Görüldüğü gibi küçük sözcük değişiklikleri deyimlerin anlamlarında büyük sapmalar meydana getirmektedir. Bu da deyimleri günlük yaşantıda kullanmanın büyük bir hüner gerektirdiğini göstermektedir.

Eserde bazen tek sözcükten oluşan deyimlere de rastlanmaktadır. Örneğin: "*Açılmak*; 1. *Kimseye hissettirmeden bırakıp gitmek* 2. *Gönlündekiini döküp söylemek* ", "*Adaklamak*; *Nişanlamak*"

Bu, araştırmacılar arasında tartışılmaya devam eden bir konudur. Ömer Asım Aksoy, "*Atasözleri Sözlüğü*" adlı eserinde: "*M denemelerimde özel bir kavram anlatan kimi ekli sözcükleri üçüncü bir deyim türü sayıyordum "doğrusu" "sözde" "gözde"... gibi sözcükleri deyim olarak göstermişim. 1965'te yayımlanan Atasözleri ve Deyimler" adlı kitabımda deyimlerin en az iki sözcükle kurulacağını kabul ederek eski görüşümü düzeltiltim*" demektedir. (Aksoy1978: 38-dipnot)

Doğan Aksan ise: "*Belli bir kavram belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür*" demektedir. (Aksan 1995:359)

Doğan Kaya ise bu tek sözcüklük deyimlere "*yakıştırma*" terimini önermektedir.

Deyimlerin çoğu Irak Türkmen Türkçesinde isim fil eki (-*mağ*) yerine Türkiye Türkçesindeki (-*mak/-mek*) ile verilmiştir. Ancak değişik deyim formlarıyla da karşılaşılmaktadır. "*Allah affetsin*" gibi dua tarzında, "*Allah aşkına*" gibi ünlem tarzında, "*Aslan ağzı*" "*Ayakkabı*" gibi birleşik isimlere araştırmacı ayak kabı sözcüğünü ayrı yazarak deyim saymıştır İmla klavuzumda bu sözcük bitişik gösterilmektedir.-, "*Alın teri*" gibi isim tamlamalarına ya da "*Ağır söz*" gibi sıfat tamlamalarına, "*Arvad-kışı*", "*Bakkal çakkal*" gibi ikilemelere -buradada yazar birinci örnekte araya tire koyarken

ikinci örnekte buna gerek görmemiştir- veya "Aduv bağışla" gibi soru tarzlarına, "Ağzım açma" gibi emir şeklinde kullanımlara rastlanmaktadır. Olumlu ve Olumsuz şekilde çift kullanımı olan deyimler bir kez yazılıp olumsuzu tire ile gösterilmiştir. Örneğin: "Göz önünden kaybolmak- göz önünde tutmak"

Bir çok şekilli söylenebilen deyimler bir arada verilmiştir. Örneğin: "Geceyi gündüze katmak-bağlamak" "Birbirine girmek-geçmek- girişmek" Irak Türkmen ağzında yer alan kimi sözcüklerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları parantez içinde verilmiştir; "Gelin erkek, toy (düğün) battal", "Ay'a diyer (der) sen bat men çıhum (ben çıkayım)"

Eski bir folklor öyküsü ile ilgili olan, bir olaya dayanan deyimlerin öykü ve olayları en uygun olan rivayete göre yazılmıştır:

"Altunu (altını) yez, kattani (keteni) bez": Alay : \i olarak başa kakma anlamında kullanılır. Ortasından -ru geçen Hassa Çayı Kerkük şehrim ikiye ayırır. Eskiden şaka yollu iki semtin halkı birbirine karşı bazı alaylı sözler tekrarlamış işte bu deyim Kale semti halkının Hassa Çayının karşısında yer alan Koyrahlara söyledikleri sözlerdendir ki, sonradan halk deyimleri arasına karışmıştır.

Deyimlerin bazıları soru cevap şeklindedir:

"Adiv nedi (adın nedir) Gelebet, İşiv nedi (işin nedir) gelip get (git)"

"Deveye dediler boynuv ciridi (boynun eğridir) dedi: haram düzdü? (nerem düzdür?)"

Bazı yöresel söyleyişler esere hareketlilik getirmiştir. .. •-...

"Donguzdan bir tiik (tüy) kúpansa bile (kaparsa bile) gene kârdı (kârdır)" •-,•/• ••

Irak Türkmen Türkçesi ağzındaki atasözlerini ele alan ilk eser Kerkük'ün ünlü şairlerinden Dede Hicri'nin 1928 yılında Kerkük'te basılan "Yadigari Hicri" adlı kitabında bulunan "Durub-i Emsal" başlıklı şiiridir. Bu şiirde atasözlerinin işlendiği görülür. Daha sonraları iki kitap daha basılmıştır: 1. Avukat Ata Terzibaşı'nın

"Kerkük Eskilersözü" 2. Şakir S.Zabit'in "Kerkük'te Hayat-ı İctimaiye" Ayrıca Gazanfer Paşayev'in 1979'da Bakü'de yayımlanan "İrak Kerkük Atalar Sözleri" adlı kitabı sayılabilir. Bu kitaba da daha önce anılan iki kitap kaynaklık etmiştir.

Atasözleri anlamlarını açrkça ifade edebildiği için açıklamaya genel olarak gerek duyulmamıştır. İki veya bir kaç değişik biçimde söylenen aynı anlamdaki atasözleri kitapta alfabe sırasına göre verilmiştir.

Örneğin: "*İki karpuz bir koltuğa sınılmaz(sığmaz)*"

"*Bir koltuğa iki karpuz sınılmaz (sığmaz)*"

"*Sıkılmaz bir koltuğa iki karpuz*"

Nadiren atasözleri içindeki bazı sözcükler değişebilir. Bunlardan en yaygın olan önce yazılmış, ardından başka tarzda olanlar tire arasına alınmıştır:

Örneğin: "*Kurt-aslan- kocalıncı köpeklere mezzek (maskara) olu (olur) "*

Atasözleri yerli ağızda geçtiği gibi tesbit edilmiştir. Ancak konuşmada kullanılan sözcüklerin cümle içinde anlamları açık olsa da parantez içinde gösterilmiştir. Ayrıca değişik bir telaffuzla kullanılan sözcüklerin karşılığı verilmiştir.

Örneğin: "*Arvadın (kadının) malı hamam dögeçidi (tokacıdır)*"

"*Balığapiçah yohtu (bıçakyoktur)*"

Bazen de sadece gereken ekler belirtilmiştir. Örneğin: "*Alah dağına göre karyağdın (... rır) "*

Atasözlerinde yerini koruyup, günlük konuşmada kullanılmayan bazı sözcüklere rastlanabilir.

Örneğin: "*Tan (Tanrı) zeğe/e (kurnaza) vermez.*" Tanrı sözcüğü artık konuşma dilinde kullanılmamaktadır.

Eser, Anayurda çok yakın olmakla beraber, ondan irak düşmüş insanların düşünce dünyaların geçmişten yarınlara taşıyan çok değerli bir kaynaktır. Araştırmacıyı kutluyor, böyle bir eseri çok güzel bir baskıyla okurlarına sunan Kerkük Vakfına teşekkür ediyoruz.

Kaynakça

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü I*, TDK Yayınlan., Ankara 1978, s.38 dipnot.

Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim* TDK Yayınları No:439, Ankara 1995.

Dr. Fatma Sibel Bayraktar*

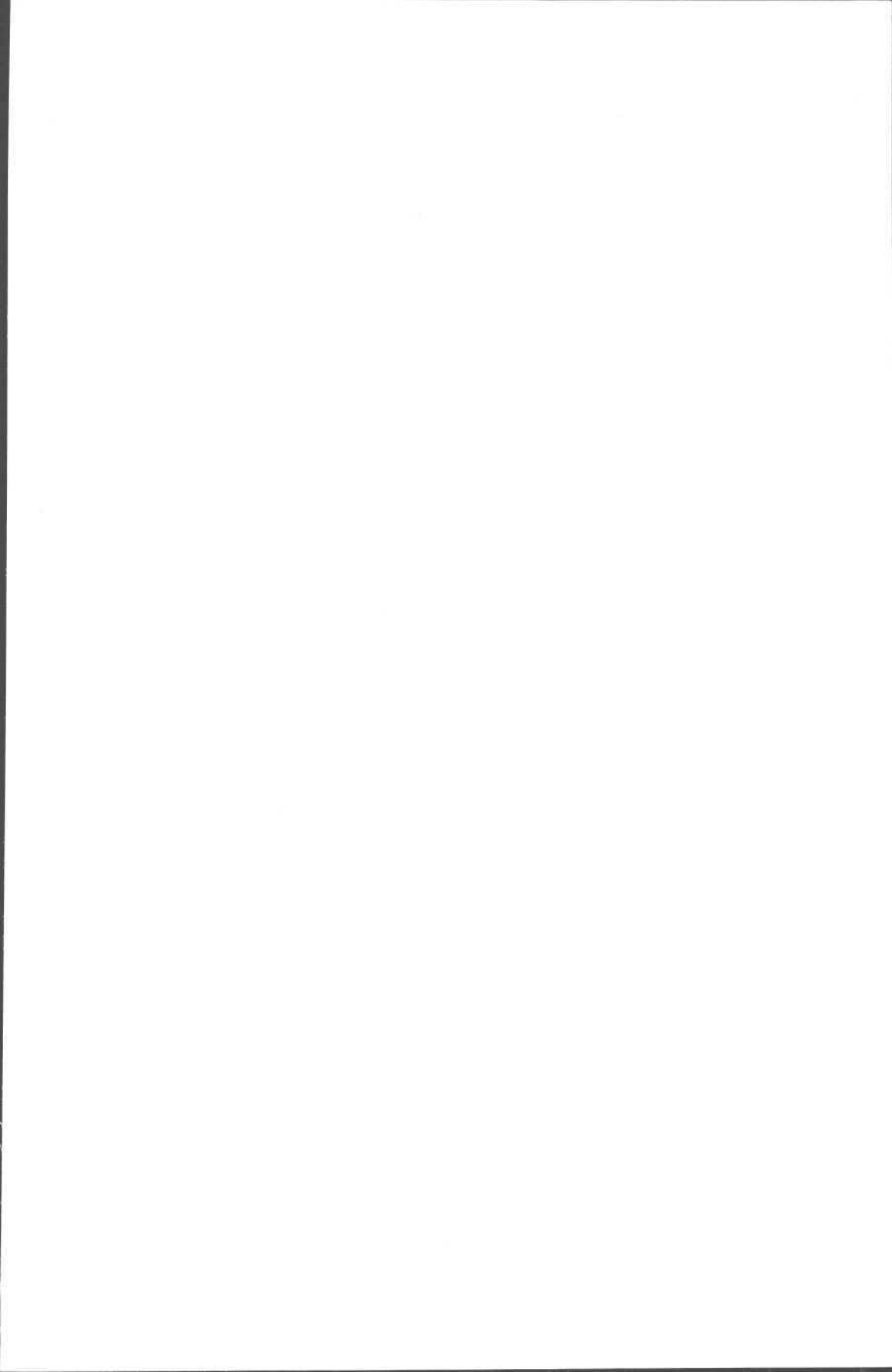
* Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

1875

1876

1877

1878

ISSN: 0255-2981